

УДК 343.102

О.В. ЗАХАРЧЕНКО, Харківський національний університет внутрішніх справ

ДЕЯКІ НАСЛІДКИ УХИЛЕННЯ ОБВИНУВАЧЕНОГО ВІД СЛІДСТВА

Ключові слова: наслідки, ухилення обвинуваченого від слідства, встановлення місця перебування обвинуваченого, розшук обвинуваченого, взаємодія слідчого з органом дізнання, виділення справи в окреме провадження, зупинення досудового слідства

Аналіз слідчої практики свідчить, що під час розслідування кримінальних справ дуже часто виникають ситуації, пов'язані з ухиленнями обвинуваченого від слідства та негативними наслідками цього.

Ухилення обвинуваченого від слідства, встановлення його місця перебування та його розшук як правова та процесуальна, криміналістична та оперативно-розшукова проблема, завжди притягувала до себе пильну увагу вчених-процесуалістів, криміналістів та спеціалістів в області оперативно-розшукової діяльності. Проблемами, пов'язаними з цими питаннями в різні роки займалися, Р.С. Белкін, Ф.Ю. Бердичевський, Т.В. Боголюбська, В.П. Божьев, О.П. Большаков, В.М. Биков, В.В. Гончар, Ю.В. Даровських, О.О. Закатов, Е.Ф. Закірова, О.О. Касаткіна, В.І. Попов, І.В. Путова, М.Г. Решняк, М.С. Строгович та інші вчені. Однак до теперішнього часу науковцями належним чином майже не приділялась увага розв'язанню проблеми встановлення місця перебування обвинуваченого, який ухиляється від слідства та вивченню (дослідженню) сутності наслідків, що наступають для поліпшення якості роботи слідчого, вдосконалення діючого законодавства. Тому метою статті є проведення всебічного комплексного теоретичного аналізу правових норм, які регулюють інститут розшуку обвинуваченого,

розробка науково-обґрунтованих пропозицій по удосконаленню кримінально-процесуального законодавства України та регламентація методики застосування норм названого інституту органами дізнання та досудового слідства.

Проблеми, які аналізуються в статті та підхід до їх вирішення визначають її новизну. Нами вперше наводиться перелік наслідків, які виникають у результаті неправомірної поведінки обвинуваченого, а саме ухиленні його від слідства, обґрунтовується діяльність слідчого, пов'язана зі встановленням місця знаходження обвинуваченого, сформульовано поняття наслідків ухилення обвинуваченого від слідства.

Чинний Кримінально-процесуальний кодекс не містить поняття «встановлення місця перебування обвинуваченого, який ухиляється від слідства». Немає в ньому й вказівок на те, що слід розуміти під «наслідками» прийняття такого «рішення» щодо обвинуваченого, та якими саме вони можуть бути. За словником української мови під «наслідком» слід розуміти «следствие», «последствие» (рос.) [1, с.520]. Поняття «наслідків» у словнику російської мови С. Ожегова суттєво не відрізняється від поняття, зазначеного вище, де зазначено, що наслідки – це «следствие чего-нибудь» (рос.) [2, с.566].

Так, наприклад, відомим є вклад вченого-процесуаліста В.С. Зеленецького, який, вивчаючи порушення кримінальної справи як окремої стадії процесу і специфічності процесуального явища, звернув увагу на наслідки порушення кримінальної справи і тому зазначив, що наслідком називається те, що настає після порушення кримінальної справи, а також безпосередньо виділив вісім таких наслідків [3, с.61]. З цього випливає, що ухилення обвинуваченого від слідства є поширеним явищем у практиці, в результаті якого порушуються принципи кримінального процесу, не своєчасно збираються докази (а інколи й взагалі втрачаються), а також виникають певні проблеми, пов'язані зі строками досудового слідства.

Наступним є питання з'ясування сутності віднесення до наслідків ухилення обвинуваченого від слідства. Так, в нашому випадку це всі обставини, які виникають після встановлення факту ухилення обвинуваченого від слідства. Зазвичай після отримання такої інформації слідчий приймає ряд самостійних рішень, реалізація яких зумовлює необхідність здійснення різного роду дій, що тягнуть за собою появу цілої системи правових наслідків.

Першим наслідком ухилення обвинуваченого від слідства є встановлення посадовою особою, в провадженні якої знаходиться кримінальна справа, істинної причини відсутності обвинуваченого. По-перше, такою причиною може бути свідоме ухилення обвинуваченого від слідства, тобто особа знає що відносно неї ведеться розслідування по кримінальній справі та навмисно намагається уникнути від відбуття покарання. По-друге, така відсутність не обов'язково повинна бути з цим пов'язана. Про це мова йде в тих випадках, коли особа не здогадується про те, що у слідчого є дані, які вказують на його причетність до скоєного злочину, вільно пересувається як територією держави, так і за її межами. Таке розмежування пов'язане з тим, що в залежності від причини відсутності обвинуваченого та невідомості його місцезнаходження також виникають ті чи інші юридичні наслідки: якщо обвинувачений умисно ухиляється від слідства, тобто переховується, то сплив строків давності зупиняється; якщо ж місце перебування обвинуваченого невідоме за інших обставин, то такого не відбувається, тобто сплив строків давності не зупиняється та по їх закінченню кримінальна справа закривається¹. Саме тому встановлення причини відсутності обвинуваченого має важливе значення - всі обставини, що характеризують причину невідомості місцезнаходження (перебування),

повинні бути підтвердженні доказами, особливо коли особа дійсно ухиляється від слідства [4, с.249].

Другим наслідком ухилення обвинуваченого від слідства є встановлення місця його перебування. У зв'язку з цим слідчий повинен провести ряд заходів та слідчих дій, направлених на встановлення та уточнення дійсного місця перебування обвинуваченого. До таких заходів можна віднести направлення запитів, а саме:

1) в медичні заклади з метою з'ясування, чи не захворів обвинувачений та чи не госпіталізовано його;

2) в морги та органи РАГСу – чи не помер обвинувачений;

3) в інформаційні центри – чи не притягнуто обвинуваченого до кримінальної відповідальності по іншій кримінальній справі та не утримують його під вартою;

4) у військовий комісаріат за місцем реєстрації – чи не призывали обвинуваченого на військову службу;

5) в органи РАГСу – чи не зареєстрував шлюб обвинувачений зі зміною прізвища, або просто не змінив прізвище;

6) в службу зайнятості населення - чи не виїхав обвинувачений на сезонні роботи за контрактом;

7) в митні органи та ОВІР – чи не перетинав обвинувачений кордон з метою відпочинку по туристичній путівці та у зв'язку з від'їздами.

Після того, як буде встановлено, що обвинувачений дійсно ухиляється від слідства, слідчий повинен прийняти рішення, пов'язані з оголошенням обвинуваченого в розшук та проведенням певного кола розшукових заходів. Саме прийняття таких рішень і передбачає третій наслідок. Незважаючи на те, що це рішення слідчого, розшук обвинуваченого являється обов'язком як слідчого, так і органу дізнання, у випадках, коли слідчий доручає останньому провадження розшуку. Про це слідчий виносить окрему постанову. Направлення відповідного доручення органу дізнання не повинно знімати зі

¹ В рамках дослідження ми будемо висвітлювати тільки ті обставини, які виникають в результаті умисного ухилення обвинуваченого від слідства.

слідчого обов'язку особисто вести розшукову роботу. Він повинен постійно інформувати оперативних працівників про всі обставини по кримінальній справі, які можуть сприяти розшуку обвинуваченого. Разом вони, тобто посадові особи, які зацікавлені в здійсненні розшуку, повинні вивчити матеріали кримінальної справи, продумати коло питань та запланувати саме ті розшукові заходи та слідчі дії, в результаті проведення яких будуть правильно вирішені поставлені питання. Слідчий також повинен надавати їм можливість особисто ознайомитись із матеріалами справи, знімати копії або робити виписки із документів із даними, необхідними для розшуку.

Дуже часто на практиці в провадженні у слідчих знаходяться кримінальні справи з великою кількістю обвинувачених, один із яких в процесі розслідування ухиляється від слідства. В таких випадках виникає ситуація, коли перед слідчим постає питання щодо виділення в окреме провадження кримінальної справи стосовно обвинуваченого, який ухиляється від слідства.

Аналізуючи чинне кримінально-процесуальне законодавство України, а саме ст.26 КПК, можна дійти висновку, що вона не містить підстав для виділення кримінальних справ. Якщо ж звернутися до ч.2 вказаної статті, то там зазначено, що вона передбачає таке виділення тільки у випадках, які викликаються необхідністю, коли це не може негативно впливати на всебічність, повноту та об'єктивність дослідження й вирішення справи. Іншими словами, виділення справи можливе при дотриманні двох обов'язкових умов: а) якщо його виділення викликається необхідністю; б) якщо виділення не вплине на всебічність, повноту та об'єктивність дослідження і вирішення справи, тобто не буде порушено принципу кримінального процесу, закріпленого в ст.22 КПК України. Але необхідно відмітити, що кримінально-процесуальне законодавство в ряді випадків називає підстави для виділення кримінальних справ. Так, ч.4 ст.206 КПК передбачає,

якщо по справі притягнуто двох або декількох обвинувачених, а підстави для зупинення справи відносяться не до всіх обвинувачених, слідчий вправі виділити справу в окреме провадження та зупинити її відносно окремих обвинувачених або повністю провадження у всій справі. Таким чином, у випадках ухилення обвинуваченого від слідства, особа, в провадженні якої знаходиться кримінальна справа, вправі відносно зазначеної особи виділити справу в окреме провадження. Саме прийняття такого рішення можна віднести до четвертого наслідку ухилення обвинуваченого від слідства.

П'ятий наслідок ухилення обвинуваченого від слідства нерозривно пов'язаний з попереднім. Він впливає з п.1 ч.1 ст.206 КПК України, де йдеться, що у випадках, коли місцезнаходження обвинуваченого невідоме, досудове слідство в кримінальній справі зупиняється [5, с.122]. Провадження досудового слідства у даному випадку зупиняється тільки при дотриманні певних умов. По-перше, повинні бути зібрані достатні докази для пред'явлення обвинувачення особі, навіть і у тих випадках, коли місце перебування цієї особи невідоме. Іншими словами, до моменту зупинення провадження по справі повинно бути винесено постанову про притягнення як обвинуваченого. По-друге, до зупинення слідчий повинен виконати всі слідчі дії, проведення яких можливе у відсутності обвинуваченого, а також вжити заходів (в межах своєї компетенції) для встановлення місця перебування обвинуваченого.

Погодимося із процесуалістами, які вважають за помилку передчасне зупинення провадження по справі; воно може привести до втрати доказів (наприклад, у зв'язку з тим, що свідки залишившись недопитаними, забувають суттєві деталі події та їх допит після відновлення справи буде менш ефективнішим). Передчасне зупинення провадження по справі може привести і до затягування розшуку злочинця, так як не були використані для цього всі слідчі можливості [6, с.66]. Тому, зупиняючи провадження по криміна-

льній справі, слідчий повинен спочатку детально проаналізувати висновки розслідування, щоб виходячи з намічених версій, які обов'язково підлягають перевірці, вирішити, чи вичерпані слідчі можливості для продовження провадження, зокрема, чи завершена перевірка свідчень обвинуваченого, якого розшукують та які були ним дані в якості підозрюваного чи свідка. Для того, щоб ефективно були використані всі можливості для розшуку обвинуваченого, слідчий повинен зупинити провадження по справі тільки після того, як виконає всі дії, направлені на встановлення істинної причини відсутності обвинуваченого. При цьому, якщо до моменту закінчення строків слідства не вичерпані всі слідчі можливості по збиранню доказів та розшуку обвинуваченого, строк слідства повинен бути продовжений.

На підставі цього спробуємо дати своє визначення наслідків ухилення обвинуваченого від слідства – це всі ті обставини, які виникають після встановлення слідчим точного факту злісного та навмисного ухилення обвинуваченого від слідства та прийняття ряду самостійних рішень, які тягнуть за собою появу цілої системи правових дій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Словник української мови / упорядкував з додатками власного матеріалу Борис Грінченко: В чотирьох томах. – Т. 2. З–Н / НАН України. Ін-т української мови. Додаток О.О. Тараненка. – К. : Наук. думка, 1996. – 588 с.
2. Ожегов С. И. Словарь русского языка: 70000 слов / С. И. Ожегов ; под ред. Н. Ю. Шведовой. – 23-е изд., испр. – М. : Рус.яз., 1991. – 917 с.
3. Зеленецький В. С. Наслідки порушення кримінальної справи // Вісник Академії правових наук України. – 1997. – № 3. – Х. : Право // Вісник Акад. правових наук України. – 1997. – № 3. – С. 61–69.
4. Уголовный процесс : учебник [для вузов] / отв. ред. д. ю. н. А. В. Гриненко. – М. : Норма, 2004. – 480 с.
5. Кримінально-процесуальний кодекс України. – Х. : ТОВ «Одісей», 2010. – 240 с.
6. Руководство для следователей / под ред. зам. Ген. прокурора СССР Н. В. Жогина. – М. : Юрид. лит-ра, 1974. – 752 с.

Захарченко О. В. Деякі наслідки ухилення обвинуваченого від слідства / О. В. Захарченко // Форум права. – 2010. – № 2. – С. 156–159 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2010-2/10zovovc.pdf>

Наведені наслідки ухилення обвинуваченого від слідства, проаналізовано чинне кримінально-процесуальне законодавство України щодо провадження по кримінальних справах даної категорії, запропонована послідовність дій слідчого зі встановлення місця знаходження обвинуваченого.

Захарченко О.В. Некоторые последствия уклонения обвиняемого от следствия

Приведены последствия уклонения обвиняемого от следствия, проанализировано действующее уголовно-процессуальное законодательство Украины при производстве по уголовным делам данной категории, предложена последовательность действий следователя по установлению местонахождения обвиняемого.

Zaharchenko O.V. Some of a Consequence of Evasion Accused from a Consequence

Consequences of evasion accused from a consequence are resulted, the operating criminally-remedial legislation of Ukraine is analyzed by manufacture on criminal cases of the given category, the sequence of actions of the inspector on an establishment of a site accused is offered.